

2. Caes. B.G. – Belli Gallici / G. J. Caesaris. Lipsiae : In aedibus B.G.Teubneri. Lib. 7: Cum A.Hirti libro octavo : in usum scholarum / recogn. B. Dinter. 1890. XVI. 253p.
3. G.T.H.F. – Gregorii Turonensis Opera / ed. W.Arndt et Br. Krusch. 2 v. in 1. Hannoverae, 1855.
4. Hom. Od. – Homer. Carmina / ex recensione Guileimi Dindorfii ; 3 ed. corr. Lipsiae : Teubner, 1852. Vol. I – Iliadis; Vol. II – Odysseae.
5. Liv. – Titi Livii. Ab urbe condita. / cur. G. Weisenborn, M. Müller. Lipsiae : In aedibus B.G.Teubneri, 1891. 405 p.
6. N.T. (Luc., Marc.) – The Greek New Testament / edited by Kurt Alland, Matthew Black, Carlo M. Martini, Bruce M. Metzger, and Allen Wicgren ; Forth Revised Edition. Deutsche Bibelgesellschaft, 1994. 918 p.
7. Peregr. Aether. – Silviae vel potius Aetheriae Peregrinatio ad loca sancta / Hrsg. v. H. Haeraeus. Heidelberg, 1908. 51 p.
8. Plaut. (Aulul., Bacch., Merc.) – T. Macci Plauti Comoediae / Ed. W. M. Lindsay. Oxolinii: E. Typographeo Clarendoniano, 1955-1956. Vol. I. – 533 p., Vol. 2. – 594p.
9. Xen. Anab. – Xenophontis. Hist. Anabasis / recensuit Arnoldus Hug. Leipzig : Teubner, 1883. 224 p.

УДК 811.161.2'27

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2020.13-1.20>

СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ ДЕМІНУТИВІВ У СУЧАСНИХ ТВОРАХ ДЛЯ ДІТЕЙ

SPECIFICS OF THE USE OF DIMINUTIVE FORMS IN THE MODERN CHILDREN'S LITERATURE

Самойленко В.В.,

orcid.org/0000-0002-7438-1294

асистент кафедри української мови

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

У статті проаналізовано особливості вживання демінутивної лексики в сучасних творах для дітей. Досліджено особливості їхньої словотвірної структури, демінутиви класифіковано за функційними особливостями та твірними основами. Зауважимо, що демінутивні суфікси можуть змінювати зміст лексеми як на мейоративне (позитивне), так і на пейоративне (негативне) значення, або не створювати оцінного значення загалом. У літературі для дітей пейоративи майже не представлені з огляду на їхні провідні функції, проте демінутивні суфікси можуть надавати слову мейоративного чи пестливого значення, мати лише значення зменшення денотата. Автори текстів для творення демінутивів використовують питомі українські форманти, зокрема відіменникові: -ка-, -ок-, -ик-, -очк-, -ечк-, -ець-; відприкметникові: -ісіньк-, -еньк-; відприслівникові: -ісіньк-, утворюючи лексеми на позначення не лише маленьких істот, але й для вираження абсолютності відтворюваної ознаки, відтінку пестливості тощо. Зокрема натрапляємо на поодинокі явища історичної спеціалізації значення.

Спостерігаємо, що в сучасних творах для дітей загальна тенденція переважності відіменникових та відприкметникових одиниць і тенденція мінімального вияву вигуківих одиниць зберігається. Також відсутні віддієслівні та відзайменникові деривати. Виявлено залежність семантики демінутивного суфікса від використаного деривата. Іменникові деривати здебільшого мають значення зменшеності, а прикметникові – значення пестливості.

Основним засобом створення синтетичних лексем у творі є суфіксація, проте подекуди маємо приклади префіксально-суфіксального словотворення. Основною функцією використання демінутивів є привернення уваги читача до текстового складника творів. Іншою важливою функцією використання демінутивів є передавання бажаного ставлення реципієнта до персонажа.

Специфічною рисою літератури для дітей постає також надання демінутивним й аугменативним лексемам наративної ролі для окреслення мовного портрету того чи того героя твору.

Перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо в аналізі засобів використання афіксів для творення демінутивних мовних одиниць у сучасній українській мові та подальшу кодифікацію вживання таких лексем; дослідження всіх функціональних виявів демінутивної лексики.

Ключові слова: словотвір, демінутиви, аугменативи, формант, дериват, твори для дітей.

The article deals with features of using diminutive lexis in modern works for children. The features of their word-forming structure are analyzed, diminutive forms are classified by functional features and forming bases. We suggest that the denominative suffixes can change the meaning of the lexeme to a meyorative (positive) or a pejorative (negative) value, or not to create a value in general. Pejoratives are almost not represented in the literature for children considering their leading functions, but the suffixes may give the word meyorative or hypocoristic meaning, having only the meaning of diminutive the denotation. Authors of texts use specific Ukrainian formants to create deminitives, in particular with

pronouns: -ka-, -ok-, -yk-, -ochk-, -echk-, -ec'-; with the adjectives: -isin'k-, -en'k-; with the adverbs: -isin'k-, forming diminutives not only to represent small creatures, but also for expressing the absoluteness of the reproduced feature, the shade of hypocorism, etc. Furthermore, we come across isolated phenomena of historical specialization of meaning.

It's observed that in modern works for children the general tendency of preference in using nouns and adjectives is unchanged and the tendency of minimal using exclamation points remains. There are also no verbal and pronoun derivatives. The semantic dependence of the diminutive suffix on the derivative used is described. Noun derivatives are mostly have diminished meaning, and adjective derivatives are for prudence value.

The main mean of creating synthetic lexis in a work is suffixation, but in some cases we have examples of prefix-suffix word-formation. The main function of using diminutives is to attract the reader's attention to the text component of the work. Another important function of using diminutives is to convey the intended attitude of the recipient to the character.

A specific feature of the literature for children is also the providing with a narrative role to the diminutive and augmentative lexemes in order to outline the linguistic portrait of a texts' characters.

The prospect of further scientific exploration is seen in the analysis of the means of using affixes for the creation of diminutive linguistic units in modern Ukrainian literature and the further codification of the use of such lexis; study of all functional reposals of the diminutive vocabulary.

Key words: word-formation, diminutives, augmentatives, formant, derivatives, literature for children.

Література для дітей являє собою сукупність творів звернених і призначених для дітей. У такому аспекті демінутивність є однією з основних ознак дискурсу творів для дітей і виражена здебільшого через різноманітні афікси.

Постановка проблеми. Стан та особливості мови літератури для дітей суттєво впливають на формування мовних навичок, розуміння системи мови та специфіки використання певних лінгвістичних конструкцій у дітей. Особливою рисою української мови є її схильність до утворення мейоративних, зокрема демінутивних конструкцій. Такі лексеми суголосні з тим, що людина чує протягом періоду дитинства. Таким чином тексти, створені для дітей акумулюють й унаочнюють вже відомі дитині лексеми та закріплюють їхнє розуміння та уміння ними послуговуватися. Однак питання специфіки використання демінутивних суфіксів та їхньої функції в тексті для дітей залишаються не дослідженими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. особливості використання демінутивних суфіксів вивчали такі науковці, як Р. Аванесов, О. Бондар, Т. Вільчинська, Л. Жаркова, І. Ковалик, М. Кравченко, Л. Летюча, С. Плямовата, В. Покуц, Г. Сагач, А. Семеренко, Г. Семеренко, О. Ситенко, О. Тараненко, В. Чернецький, Т. Черторизька, Л. Шутак та ін. Однак, зазначені науковці досліджували категорію демінутивності в контексті літератури для дорослого читача або в контексті категорії історії мови. Семантичний контекст демінутивів у дитячій літературі досі не проаналізовано, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Формулювання цілей. Метою дослідження став структурно-семантичний аналіз демінутивних суфіксів у сучасних українських творах для дітей. Ціль дослідження передбачає виконання таких завдань: проаналізувати засоби вираження демінутивів у художньому тексті; виділити кор-

пус найрепрезентативніших демінутивних суфіксів; виявити універсальні та специфічні семантичні характеристики демінутивних одиниць; визначити основні функції вживання демінутивних суфіксів у тексті; визначити контекстуально зумовлену специфіку вживання демінутивів.

Демінутивні деривати ставали предметом дослідження таких вітчизняних лінгвістів, як Р. Аванесов, О. Бондар, Т. Вільчинська, Л. Жаркова, І. Ковалик, М. Кравченко, Л. Летюча, С. Плямовата, В. Покуц, Г. Сагач, А. Семеренко, Г. Семеренко, О. Ситенко, О. Тараненко, В. Чернецький, Т. Черторизька, Л. Шутак та ін. Зокрема, Г. Семеренко [5] дослідила історію формування словотвірних засобів на позначення здрібності й пестливості в українській мові, а О. Бондар [1] виділив за допомогою морфемного аналізу словотвірні моделі іменника та прикметника, уклав мікросистему демінутивів зі словотвірною основою. Мовознавець Г. Сагач дослідила емоційні суфікси іменників, вивівши кількісну частку демінутивних суфіксів, число яких складає 97 % усіх лексем з оцінними суфіксами [4, с. 26].

У літературі для дітей демінутиви найбільш представлені й репрезентативні. **Мета** дослідження – структурно-семантичний аналіз демінутивних суфіксів у сучасних українських творах для дітей. Мета передбачає виконання таких завдань:

- проаналізувати засоби вираження демінутивів у художньому тексті;
- виділити корпус найрепрезентативніших демінутивних суфіксів;
- виявити універсальні та специфічні семантичні характеристики демінутивних одиниць;
- визначити основні функції вживання демінутивних суфіксів у тексті;
- визначити контекстуально зумовлену специфіку вживання демінутивів.

Демінутивні одиниці мають широкий емоційний діапазон, представлений не лише вираженням зменшеності. Семантичний контекст таких слів у дитячій літературі досі не проаналізовано, що й зумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Предметом нашої наукової розвідки є категорія демінутивності, **об'єкт** дослідження – засоби репрезентації категорії демінутивності на словотвірному та лексичному рівнях мовної структури тексту. **Джерелом** послугувався текст твору «Чорна-чорна курка» [4], що репрезентує широкий спектр демінутивних одиниць, утворених різними словотвірними засобами. «Чорна-чорна курка» – це оповідання про домашню курку, якій вдалося полетіти, і чия історія змотивувала її власне оточення. Видання створили авторки Г. Вдовиченко та Н. Гайда. Засобом демінутивізації лексем та своїм лейтмотивом такий текст надихає юних читачів на думку про те, що й маленька людина може змінити світ.

Література для дітей має свою абсолютно конкретну специфіку. У такій літературі посилюється функція впливу на становлення читача, оскільки вона формує майбутню людину. Мова дитячої книжки має бути яскравою, емоційною, відбивати світосприйняття свого читача. Для того, щоб привернути увагу реципієнта, література, орієнтована на дитину, повинна мати високий ступінь емоційності тексту. Таку рису досягнуто зокрема й через активну суфіксацію лексем.

Українська мова, як флективна мова, характеризується утворенням значенневих відтінків переважно засобом суфіксації [3, с. 41]. Найпродуктивніше такий процес зреалізовано у створенні демінутивних одиниць. Зауважимо, що демінутивні суфікси можуть змінювати зміст лексеми як на мейоративне (позитивне), так і на пейоративне (негативне) значення, або не створювати оцінного значення загалом. У літературі для дітей пейоративи майже не представлені з огляду на їхні провідні функції, проте демінутивні суфікси можуть надавати слову мейоративного чи пестливого значення, мати лише значення зменшення денотата.

Дослідниця Л. Шутак поділяє демінутивні суфікси за співвідношенням об'єктивної зменшеності та оцінності на три групи:

а) суфікси раціональної оцінки *-ок*, *-ик* (чоловічий рід), *-к(а)* (жіночий рід), *-ц(е)* (середній рід), що є типовими виразниками значення об'єктивної зменшеності;

б) суфікси раціонально-емоційної оцінки, серед яких *-ець*, *-чик*, *-к-* (чоловічий рід), *-очк-*, *-ечк-*, *-ичк-*, *-ачк-*, *-иц'ї'* (жіночий рід), *-ечк(о)*, *-очк(о)*, *-а/-ча*, *-ен'(а)* (середній рід);

в) власне пестливі суфікси *-еньк-*, *-оньк-*, *-ус'ї'*, *-ун'ї'* [7, с. 8].

Серед одиниць, поданих у творі, виділяємо демінутиви зі значенням зменшення, до яких зараховуємо переважно одиниці з іменниковими дериватами. Цю групу утворюють іменники із формантом *-ка*, представлені здебільшого лексемами жіночого роду. Напр.: *борідка* [2, с. 3], *хатка* [2, с. 7], *грушка* [2, с. 7], *вуглинка* [2, с. 3], *рибки* [2, с. 17], *хмарки* [2, с. 9], *зграйки* [2, с. 17], *антенка* [2, с. 22], *лапки* [2, с. 36], *плямки* [2, с. 39].

Подекуди разом із значенням зменшеності лексеми з формантом *-ка* набувають значення пестливого відтінку в мовленні та відтінку прихильності мовця. Напр.: *Очі опустила, вуглик лапкою по землі катуляє. Вже не курчатко, але ще й не зовсім доросла курка* [2, с. 3].

Окрім того, фіксуємо формант *-ик*, унаочнений переважно іменниками чоловічого роду. Напр.: *клаптик* [3, с. 15], *вуглик* [2, с. 3], *горобчик* [2, с. 9], *кінчик* [2, с. 17], *дзьобики* [2, с. 17], *камінчик* [2, с. 20], *пушок* [2, с. 27]. Значення пестливого відтінку мовлення за такого словотворення є домінуючим. Напр.: *Вони й тепер стояли ані руш, здивовано розтуливши дзьобики* [2, с. 20].

В окремих випадках суфікс *-ок* частково виконує функцію створення збірного іменника на позначення дрібних істот. Напр.: *І тепер я краще чую, де шкребуться жучки-павучки та інша комашня* [2, с. 22]. Розуміємо, що під сполукою слів *жук-павук* маємо на увазі всіх комах, а суфікс *-ок* уточнює їхній розмір.

Досить продуктивними в тексті постають форманти *-очк* та *-ечк*. Напр.: *ковдрочка* [3, с. 14], *гніздечко* [2, с. 9], *дірочка* [2, с. 22], *карлючки* [2, с. 49]. Схожі на попередні форманти *-очок* та *-ечок*. Напр.: *садочок* [2, с. 7], *вершечок* [2, с. 40]. Проте, якщо формант *-очк* (*-ечк*) набуває значень пестливості та прихильності, то формант *-очок* майже його не має, набувши лише значення зменшеності. Пор.: *раз-два, вже собі гніздечко ладнають* [2, с. 9]; *Садочок, подвір'я й стайня з курником уже не такі, якщо дивитися на них із трави чи з сідала* [2, с. 7].

Поодиноким використано формант *-ець*. Напр.: *ремінець* [2, с. 4], *камінець* [2, с. 9]. Зазначимо, що в таких лексемах відтінок пестливості майже відсутній. Напр.: *Я бачила річку, і кладку, і камінці у воді* [2, с. 9]. У цьому реченні лексема *камінці* не має значення прихильності, а має лише значення зменшеної ознаки. Зауважимо, що із лексемою *ремінець* відбулася історична спеціалізація значення (ремін у значенні «пасок» – ремінець годинника). Отже, в такому разі значення зменшення нівелювалося [6, с. 6].

Попри часте вживання демінутивних суфіксів у сучасній літературі для дітей, їхнє значення не можна зводити лише до ознаки зменшеності. Отже, виділяємо демінутивні одиниці без значення зменшення, представлені в тексті переважно прикметниковими дериватами. Зокрема, це формант *-еньк*. Напр.: *чубатенька* [2, с. 3], *маленький* [2, с. 4], *гладенькі* [2, с. 4], *рябенький* [2, с. 9], *дурненька* [2, с. 12], *свіженьку* [2, с. 16], *цікавеньке* [2, с. 17], *смачненьке* [2, с. 17]. Такі лексеми не мають значення зменшеної ознаки їхньої якості, а у своїй домінанті мають значення пестливості, прихильного ставлення до денотата. Напр.: *Ти, гуско, любилаєш свіженьку траву з росою, а чорна-чорна курка – історії придумувати* [2, с. 16]. Поданий формант використано також під час створення префіксально-суфіксальних одиниць. Напр.: *Лякаєш курчат своїми побреньками* [2, с. 30]. Тут лексема набуває винятково зменшливого значення.

Іншим активно використовуваним у творі формантом постає *-ісінк*. Напр.: *самісінкий* [2, с. 4], *справжнісінкий* [2, с. 5], *простісінко* [2, с. 21]. В тексті твору лексеми з такими суфіксами набувають значення абсолютності відтворюваної ознаки без відтінку пестливості. Напр.: *Заклопотаний пес, зосереджений, справжнісінкий пожежник рятувальник* [2, с. 5].

Окремо виділяємо демінутивні вигуки: *ось дечки!* [2, с. 21]. Зазначимо, що така мотивувальна основа вживається вкрай рідко. Н. Руда фіксує, що продуктивність суфіксів залежить від частини мовної належності мотивувальної основи. Найпродуктивнішими є суфікси іменника та прикметника, менш продуктивними – прислівника; демінутиви, утворені від числівників, займенників, дієслів, трапляються значно рідше, а демінутиви-вигуки переважно є авторськими неологізмами [3, с. 41]. Зрозуміло, що такий словотвірний тип має виняткове значення прихильності мовця, й у жодний спосіб не пов'язаний з ознакою зменшення предмета мовлення.

Зазначимо, що демінутивні та аугментативні суфікси у творі виконують певну нарративну роль. Уживані поряд із просторічними та мейоративними одиницями, такі афікси роблять очевидними ролі героїв твору та ставлення авторів до цих героїв. Пор.: *Знову верзеш нісенітниці – протелотіла гуска* [2, с. 17], *Брехуха!* – казала тлуста гуска [2, с. 16]; *Нехай розповідає, захищала її кульгава курка. – Ти, гуско, любилаєш свіженьку траву з росою, а чорна-чорна курка – історії придумувати. Нехай розповідає* [2, с. 16]. Отже, авторки підкреслюють позитивне в героях використанням демінутивних суфіксів та негативне – використанням аугментативних суфіксів та згрубілих слів.

Висновкуємо, що в творі «Чорна-чорна курка» демінутивні одиниці поділено на одиниці із значенням зменшеності й без такого значення. Окрім того, виявлено залежність семантики демінутивного суфікса від використаного деривата. Іменникові деривати здебільшого мають значення зменшеності, а прикметникові – значення пестливості. У творі подекуди використані також демінутиви, значення яких змінилося через історичну спеціалізацію. Загалом усі досліджені демінутивні одиниці сформовані синтетично, що підтверджує пріоритет такого способу словотвору в утворенні нових лексем української мови. Основним засобом створення синтетичних лексем у творі є суфіксація, проте подекуди маємо приклади префіксально-суфіксального словотворення. Основною функцією використання демінутивів є привернення уваги читача до текстового складника творів. Іншою важливою функцією використання демінутивів є передавання бажаного ставлення реципієнта до персонажа.

Перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо в аналізі засобів використання афіксів для творення демінутивних мовних одиниць у сучасній українській мові та подальшу кодифікацію вживання таких лексем; дослідження всіх функціональних виявів демінутивної лексики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондар О. Словотворча активність демінутивних суфіксів прикметника в українській мові. *Українське мовознавство*. 1978. Вип.6. С. 68–76.
2. Вдовиченко Г., Гайда Н. Чорна-чорна курка. Львів: Видавництво старого лева., 2018. 51 с.
3. Руда Н. Категорія демінутивності в українській мові (формально-семантичний аспект). *Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2013. №24. С. 41–44.
4. Сагач Г. Емоційні суфікси на позначення позитивної суб'єктивної оцінки. *Українська мова і література в школі*. 1975. № 12. С. 24–30.
5. Семеренко Г. Засоби вираження здрібнілості й пестливості в давньоруській мові. *Українське мовознавство*. 1982. Вип. 10. С. 99–105.
6. Статеева В. Демінутивізація в українском языке: автореф. дисс. канд. філол. наук : 10.02.02 «Украинский язык» Ужгород, 1982. 19 с.
7. Шутак Л. Словотвірна категоризація суб'єктивної оцінки в сучасній українській мові: автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» ; Інститут української мови НАН України. Київ., 2002. 20 с.